

Krashave kro nedskrevet af avlsbruger Mads Hansen Kjøller

Efterstående er nedskrevet af avlsbruger Mads Hansen Kjøller, boende på stedet ”Hyldebo”, Harbovej i Rønne, Bornholm. Oplysningerne vil særlig holde sig til en bestemt ejendom, og måske et enkelt sideblik til et nabosted for helhedens skyld.

Det er mit fødehjem. En gammel, i sin tid meget kendt ejendom i Klemensker sogn, hvor jeg er født i 1881. Min far er født i nærheden på en to hestes ejendom, kaldet ”Lærkelund” 25 Slg. pc. d. 25 april 1846 og min moder i nærheden d. 16. nov. 1844. Begge ejendomme, og en del af deres forhistorie kender jeg en del til.

Mit fødehjem er det nuværende ”Hyldelyst” 28b 20 Slg. pc. Klemensker.

Det gamle kalde navn, og det eneste der brugtes i min barndom var ”Kroen”. Den gamle Krashave kro. Nu trækker jeg lige et rids af kroens beliggenhed og markerne med moser, og lidt moser ind på naboens, fordi det interesserer mig. Jeg har ikke tid til at gøre tegningen helt nøjagtig, men trækker den lige løst ved at dyppe pennen i sort blæk.

Krashave kro er som navnet viser beliggende i Krashave, og var i sin tid den sidste ejendom i den beboede del af sognet. Lige i nærheden, øst for, strakte sig det stengærde, med meget store sten, hylde træer, hyben, brombær, haven (det vil sige Bornholmsk hvidtjørn), som afmærkede højlyngen, eller som det meget kaldtes, kongens eller kronens jorder. Hvis de ser en gengivelse af et gammelt generalstabskort, vil man ved at følge vejen fra Rønne til Allinge over Klemensker – Vedby, finde vejen der stikker af ud imod højlyngen igennem Krashave.

Når man følger Krashavevejen indtil der stikker en vej ud imod syd til Splitsgård, vil de finde at på kortet står ejendommen afsat under navnet kro. (Et sted hvor dette kort fungerer i fuld statstjeneste og som ofte har moret mig, var på Bornholms Amtsstue, når man måtte vente for at få sin skat betalt).

Ud for kroens marker, som afslutningen på Krashavevej, var det såkaldte ”lyngled”. Det var altid lukket, men skulle jo åbnes og bruges når dyrene, heste og ung eller foldkreaturer skulle gennes ud

på lyngen for at græsse. Dyrene skulle være forsvarligt mærkede og derfor var det nødvendigt at der på kroen også var en smedje, og kromanden måtte i givet tilfælde også være smed.

I mit håndrids vil de let kunne se kroens beliggenhed som passer med et almindeligt amtskort. Det vil føre for vidt at komme ind på forskellige forbytninger af jordarealet, men som det står for i tiden fra 1887 som jeg først husker det, til 1897 så beregnedes kroens areal til omkring to td. hartkorn. Eller måske lidt højere. Heri er noget lyngjord iberegnet, som er kommet til senere, og samtidig er kroens gamle jorder beskrevet mod vest, den senere købmandshandel Helmerhus i Krashave.

Året 1894 blev noget jord med et lille hus, kaldet Krashøj, solgt fra. Det var 3½ tdl som min ældste søster og svoger fik. Får jeg lejlighed til det er der noget interessant som knytter sig til denne jord. Hændelser med kroens jord og alle optegnelser ved sådan en jordoverdragelse, fra at være kongens til det kom på private hænder findes endnu afleverede i deres originalitet, sådan som jeg har modtaget det af mine fædre.

År 1898 blev den øvrige lyngjord solgt. Det vil sige al den jord der løber langs med Rutsker plantage. Altså det nuværende Pensionat Skovly. Den sidste eller det resterende af den gamle kro's jorder "Hyldelyst" overtog jeg efter min fader i året 1903. Da var der til rest ca 22 tdl. ager og 3-4 tdl. have og enge. Dette havde jeg til året 1948 da jeg, nærmest for min hustrus skyld (kunne ikke magte længere) solgte vi og flyttede her til Hyldebo i Rønne.

Før jeg overtog mine forældres ejendom har jeg tjent på en almindelig bondegård i et sogn, og på en proprietær gård i et andet sogn her på Bornholm. Derudover har jeg været i sydsjælland, nordvestsjælland, og lidt i Jylland.

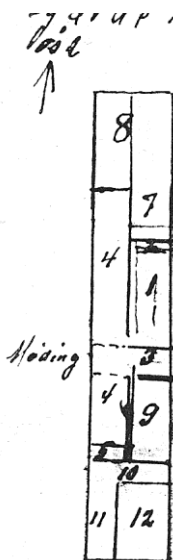
Ved at gennemse disse tilsendte papirer, synes jeg at det ville være en fornøjelse at give nogle oplysninger efter bedste evne. Men det værste synes jeg er at som jeg bedst er inde i det, skal jeg ud at malke (jeg maler 3 gange daglig) og ordne høns, så jeg kommer ud af tankegangen. Se dette var indledningen.

Krashave Kro som jeg husker den fra slutningen af firserne hørte ikke til jordbrugerne, den havde intet gårdnummer. Den var behæftet med mellem 2-3 td. hartkorn der tildels stammede fra den gamle krotid og den krævede, en karl og en del daglejeres hjælp for at kunne blive ordenligt passet. Staldlængen var den nordre. Den var nybygget, eller rettere ombygget omkring 1870 tallet af Lars Peter Pedersen. Den originale krolænge var flyttet ud og udgjorde søndre længe.

En del af egetømmeret har været næsten råddent, undtagen i midten, i de langt over 60 år jeg kan huske. Rejsestalden stod i sin gamle originale form i den østre ende med nogle af de gamle marnere (kramper) med ring i til hestebinding, da jeg forlod den i 1948.

Den vestre ende med kælder, dansesal, lidt i retning af købmands og krohandel blev stående, (jeg kan lige huske det) medens min fader sløjfede det øvrige. Det har været omkring år 1885. De gamle krobygninger har en bredde af 10 alen, måske endda knebent. Den gamle rejsestald, som senere, og i al min tid, er brugt som vognport. Unægtelig med vore øjne ser noget lilleput agtig ud.

Staldindretningen, som den fandtes indtil 1896. Køerne stod i en lang række mod nord. Det kaldtes på bornholmsk "kolåen". Hestestalden "hestalåen" lå på tværs af kolåen, med to stalde. Den ene stald havde plads til en hest, den anden til to heste. Der var et "spiltau" (mellemgårde) imellem.

Skitse af staldindretning

1. hestestalde
2. hestekrubber
3. grebning (kaldet floring) udgør også gang og gennemgang
4. kostalden (kolåen) med 7 bindsler mod øst og fire mod nord gennemgang fra hestene (og gårdsplads) imellen.
5. hus (kalvehullet) til løse små kalve
6. fodergang (forlåen) er blevet lidt for smal
7. 2 heste og hakkelsemaskine
8. lade kaldet (golled) med havre til hestene
9. gl.smedie nu følhoppe, grisesøer og roer
10. forstue (gang)
11. huggehus
12. kraftfoder, karle (horra) kammer og børnelegestue. (rammel)

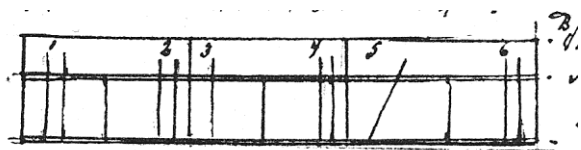
Hakkelsen blev skåret på maskine. Krybberne (krobber) var med lemme for som kunne lukkes op og ned. Helt foder fik hestene, men undtagelsesvis, og da lidt hø der blev lukket imellem lemmen så de lige kunne trække det nødvendige eftersom de havde gnavet færdig til Nr.8 havregollet. Der blev lagt havre ind så der var nok til lidt efter foråret. Havren der på Bornholm altid høstede løs (imod det øvrige land hvor det blev bundet) blev kørt hjem ligesom hø, saltet en smule og hvor man som hos os altid havde en hest til rådighed gik der altid en hest rundt i havren efterhånden som den kom ind.

Den kunne blive så hårdt pakket sammen at det var en eneste fast massa det hele og næsten umuligt for mus eller rotter at komme ind i. For yderligere sikre dem mod rotter og mus blev der i tiden 2. den nytårsdag til hellig tre konger skåret en gang langs væggene helt til bunden. Dette blev skåret med et jern til samme brug kaldet "gjængejernet". Det tog gerne et par dage at få denne havre aftærsket.

Havren og alt andet blev skåret til hestene om aftenen imellem kl.7 – 8 samtidig med der blev malket. Der blev sat en lille bom kaldet "mongelin" på hakkelsesmaskinen og der skulle gerne to til at trække og en til at lægge i, men så var der også fart på. Hen imod jul når der skulle skæres til alle helligdagene var det godt at kunne være tre til at trække så det kunne ske at en af malkerne eller måske begge hjalp lidt når de var færdige med dette. Det var evig sjov at skulle skære hakkelse til julen. Samme mongel til hakkelsesmaskinen havde også et andet formål ved juletid den blev brugt nytårsaften ved den meget yndede og kostelige leg som man kaldte at "sko Blak". Det var et kunststykke som kunne læres og gøres, men manganen en måtte opleve blive kastet i gulvet før han rigtigt fik lært at kunne sko Blakken.- Nå, dette har vel hjemme et andet sted.

Denne havre som blev hengemt til hestene blev der også taget af juleaften til køerne. Juleaften skulle køerne have utærsket havre kaldet skafthavre i stedet for det sædvanlige halm til natfoder.- Når man nåede noget forbi nytår måtte hestene selv trække deres hakkelsesmaskine. En meget lang snor (reb) blev trukket fra stjernehjulet på den store tærskemaskine (de gamle retopstående tærskemaskiner) og ledet ind på en bom som kaldtes "gaffelen" med en (smoie) på -der kaldtes for "Smoilan" og så var der fest i sagerne. Ned igennem firserne blev der også skåret hakkelse til køerne. Hakkelsen blev skovlet op i et meget stort kar der blev kaldt for "Bløddakassan". Der oveni hældes noget hvedeklid som kunne købes og lidt grutning som kaldtes "skro" (den bornholmske benævnelse for det hjemmeavlede formalede korn). Der ovenpå hældtes nogle spande varmt vand samtidig med omrøring med en høtyv (Høtjiva) eller greb. Når dette havde stået og syrnet lidt var det et meget fint og ypperligt foder til de højst malkende køer.

Køerne var bundne i det man kaldte klaffer, det var ikke alene på kroen, men også alle andre steder de så således ud.

Bjælke eller drager hvis det er på langs af længen.
Skinne Bornholmsk (sjinna)
Bundstykke

Tegningen viser bindsler til 6 køer. Øverst bjælken eller drageren som de lange støtter er forbundne med "Sjinna" er en jernstamme der er gennemskåret med så meget plads imellem at klafferne kan føres frem og tilbage alt eftersom koen er bundet eller løs. Bindsel 1.2.3.4. og 6 står klafferne som koen var bundet. Bindsel 5 er den ene klaffe lukket tilbage som den skal være når koen er løs. Alle klafferne er fastgjorte i bundstykket med en bolt. Den faste klaffe har også en bolt foroven og igennem skinne så den står helt fast.

Hele bindslen består af reb der hænger om den faste klaffe og lige lægges over på den bevægelige klaffe når koen er bundet. Kommer der en kvie ind i en bås hvor en ældre ko er gået ud, som har en smallere hals får rebet en snoning, så er det i orden og passer. Gamle Bornholmske stalde havde sjældent skillerum for hver to køer og før 1890 beregnedes en plads på omkring 2 alen 16 – 18" (tommer) For to køer omkring 1896 – 1900 beregnedes 2 al 20" og når det skulle være særlig godt og rigelig kunne der gøres op til 3 alen til to køer. Senere er det mindste mål jo blevet 3 al og 6" for to køer.

I den tid havde enhver ko på en bondegård eller et husmandssted sit navn og det kunne ofte være det betegnede for samme dyr. Det var helt utænkeligt og udenfor al samhørighed hvis en ko skulle nøjes med at kendetegnes med et nummer. I parentes sagt gælder dette vistnok for hele det øvrige land, herregårdene undtagne. Fra min tid i Kildebrønde kontrolforening forekommer det (Kildebrønde, efter mejeriet, senere Tjørnelunde og omegn) mig, af de 26 besætninger havde de 4 større nummer, men alle de øvrige havde navne i øvrigt mener jeg at have alle numre og navne med samtlige særegenskaber liggende endnu så jeg kan se hvilke navne køerne havde både hos sognefogeden i Ruds-Vedby og hos sognefogeden i Sæby (Sæby møllegård ved Tiis sø i året 1902.

Hos min fader på Krashave kro blev mælken vejlet en gang om ugen for samtlige køer. Summen for hver ko hver uge blev talt sammen (goldperioden var der jo intet) og det hele gangedes med syv. Hermed var den årsopgørelse i orden. Da der kun regnedes med mælkemængde siger det sig selv, at der blev længere og flere tyndmalkende køer. For at statuere nogle af de fineste eks. af de gamle regnskaber så er her nogle.

1880 – 1881 ko Rødhjelme (en rød ko med en hvid hjelm oven hovedet) 7 år 3.181 pund mælk
,1883 – 1884 10 år 5.154 pund (meget højt) for derefter at dale til 1888 – 1889 2.154 pund udgår.
1880 – 81 Sølvane 2 år 2.428 pund mælk. 1883 – 84 5.505 pund mælk. 1892 – 93 14 år 5.929 pund mælk. 1894 – 95 16 år 5.383 pund mælk.

Besætningens 1. ste ko med gennem årene, præmieret som fløj ko sin (min faders) samling igennem adskillige år tillige fik den som en særlig udmærkelse brændt et stort A.

1948/55

På den ene flanke (af dyrskue og kvægavl's autoriteter) Smørproduktionen (smørslavning) foregik på den måde at mælken blev sat op i store (omfangsrige) fade, der kunne være fint lavede af træ med bånd om eller indkøbte vist nok tinfade. De store træfade var malede udvendig røde eller grønne. Indvendig var de skinnende hvide. Disse fade med mælk blev hensat på de dertil indrettede fint

cement afpudsede bænke i mælkekælderen. Efter passende tid blev fløden skummet af med et dertil bestemt apparat (værktøj) kaldet en Disk.

Efter passende syring kom man fløden i kærnen som der skulle en mand til at trække (selve kærnevingerne (blade med huller i) hængte endnu på Hyldelyst da jeg fra flyttede i 1948). Efter kærningen blev smørret taget ud og fik den sidste behandling i et stort træ trug kaldet smør truget. Endnu kan jeg lige huske at min moder hjalp til med smørslavningen som for en del foregik i stuen.

Min moder døde 1887. Efter smørret var lavet og lå så fint i truget kom noget meget vanskeligt efter min opfattelse dengang. Der blev købt nye smør fjerdinge eller dritler som smørret blev pakket ned i, men der kunde være adskilligt drilleri med båndene, især det sidste bånd for at få låget til at passe og sidde som det skulle. Når dette endelig var fuldført kom det aller sværeste. Vi havde et mærke der skulle brændes ind i siden eller var det måske kun i låget. Stemplet havde oval form således .

Dette stempelmærke skulle i ilden, men når man ikke har kul eller cinders, kun brænde og dårlige tørv så måtte det i ilden adskillige gange før det stod tydeligt og klart som det skulle, men så sikrede det også dets indehaver for en god pris, for det var også garanti for den rigtige vare.

Noget op i firserne begyndte en af de store gårde at drive mejeri på herregårds vis. Det var Otto Jespersen Splitsgård (420 td.l.). Hertil leveredes lidt mælk fra om egnen, blandt andet også fra Kroen.

Vi kørte og tog til tider enkelte andres mælk med. Splitsgårds mejeri modtog mælken indtil Andelsmejeriet Bjørnedal kom i gang omkring 1890.

Kroens før omtalte smørmærke stempel havde jeg liggende til jeg fraflyttede, trods undersøgelser bagefter har det ikke været til at finde.

Lundsminde Nyker (ned af Sursænkevej røde hus).

Kvinden på billedet er søster til Ragna Munch's far, Maria Kjøller som var datter af manden til højre, Hans Madsen Kjøller, hans bror er Bager Kjøller i Nyker.

